

БІОЦЕНТРИЗМ І ГЛОБАЛІЗМ

В останні роки більшість біологів, зокрема екологів, дедалі частіше приділяє увагу світоглядним засадам своєї наукової діяльності. З легкої руки М.Г. Холодного антропоцентричний підхід логічно замінив космоцентричний. Сьогодні ж чимраз популярнішим стає інвайронменталізм як одна з глобальних парадигм сучасного суспільства, що впевнено бере курс на сталий розвиток. Вважаємо також за доцільне привернути увагу читачів до біоцентризму — світогляду, який обстоює пріоритети життя та життєвих потреб, пропагує ідеї щодо цінності й неповторності будь-якого життя, що обов'язково має бути захищеним і збереженим.

Розвиток сучасних біологічних наук ставить перед людством не лише наукові, а й багато етичних проблем, з-поміж яких однією з найважливіших є ставлення людини до живого, тобто збереження всієї генетичної різноманітності планети й забезпечення умов її еволюційного розвитку [1].

Визначальним фактором, що зумовлює зміст і темпи зберігання біотичного різноманіття впродовж усього цивілізованого розвитку, є людина. І не тільки як провідний компонент біотичних систем, але і як її соціально-філософський модус в управлінні біосферою [2].

У структурно-функціональному аспекті очевидні принаймні три рівні біорізноманітності органічного світу: популяційний, видовий та екосистемний. Квантом біотичної різноманітності є вид. Біологічний вид — це водночас і дискретний вияв різноманітності живої природи.

Проблему збереження біорізноманітності слід проаналізувати крізь призму об'єктивних факторів і процесів, які призвели до екологічної кризи. Вона (проблема) проявляється на різних рівнях — освітньому, екологічному, економічному, світоглядному,

етичному. Екологічна криза набула сьогодні таких масштабів, що її вже не можна подолати гучними гаслами чи політичними деклараціями. Вирішальними факторами обмеження екологічної кризи є правильна біологічна політика й освіта, які вимагають високого рівня усвідомлення, формування світоглядної парадигми — біоцентричної філософії [3].

Наприкінці ХХ ст. при ЮНЕСКО було створено Комісію з біологічної освіти — єдину спеціалізовану комісію в сучасному світі, мета якої — піднести біологічну освіту на належний рівень, гармонізувати її з вимогами сьогодення¹.

У сер. 90-х рр. ХХ ст. Комісія розгорнула активну роботу в межах програми-семінару «Біологічна освіта і суспільство». Всесвітня конференція з охорони навколишнього середовища, що проходила в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 р., у своїй резолюції відзна-

¹ ЮНЕСКО ініціювала й фінансувала програму ліквідації неграмотності в слаборозвинутих країнах. Аналогічно до цього в найближчі десятиріччя передбачено ліквідувати біологічну неграмотність у суспільстві.

чила: «Необхідно змінити цілі та шляхи розвитку цивілізації». Цей кваліфікований, визнаний світовим співтовариством висновок зобов'язує наукові й освітні центри, політичні, економічні та філософські школи переглянути всі дотеперішні засади, на яких базувалися їхні концепції за всю попередню історію суспільного розвитку. Факти свідчать, що лише на поч. 90-х рр. по-справжньому пробуджується глобальне біологічне (екологічне) мислення і біологічна проблема переростає в соціальну й етичну.

Отже, щоб вижити, людство має приділяти більше уваги всьому живому. На думку Агні Влавіанос-Арванітіс², сучасні наука і мистецтво повинні сприяти розумінню глибоких взаємозв'язків між галузями знань, на перший погляд зовсім не пов'язаних [4]. Це відкриває нові перспективи для всіх видів творчої діяльності людей. Біоцентричний світогляд, на наше глибоке переконання, може розширити горизонти людського мислення та міждисциплінарне бачення світу, адже його науковою базою є дослідження взаємозв'язків між такими науковими напрямками, як фізика, хімія і кібернетика живого, біотеологія (біос — священний дар; поєднуючи грец. βίος — життя, життєві процеси, θεός — Бог, λόγος — слово, чи отримаємо дослівно «священний дар?»), біополітологія, біокультура тощо [5]. Грецький професор акцентує на необхідності впровадження біополітики в освіту, активно пропагує глобальну модель освіти, роз-

² Грецький професор Агні Влавіанос-Арванітіс — засновник Міжнародного університету довкілля, почесний доктор Менделєєвського університету, автор понад 50 наукових праць. Її ім'я включено в світову книгу «Хто є хто серед жінок». Кембриджський біографічний центр визнав її «Видатною жінкою ХХ століття». Агні Влавіанос-Арванітіс своє життя присвятила боротьбі за збереження цінностей довкілля для наступних поколінь землян.

роблену Інтернаціональним університетом біодовкілля (Bio-Environment).

На світоглядній основі біоцентризму за ініціативою Агні Влавіанос-Арванітіс у 1985 р. було засновано Біополітичну інтернаціональну громадську організацію (БІО). Її головне завдання — пробудження інтересу суспільства до проблеми техногенного впливу людства на біодовкілля. БІО вважає, що настав час змінити саме поняття «загальнолюдські цінності», які в сучасному суспільстві перш за все асоціюють із фінансовими статками, індивідуальним добробутом, а не з якістю життя. Отже, БІО рекомендує ООН організувати й провести Всесвітній референдум, який дозволив би кожному жителю планети висловити свою думку щодо захисту довкілля, збереження біосу.

XXI століття — століття біології. Ця наука займає сьогодні виняткове місце серед фундаментальних наук. Біологія не лише частина нашої культури, цивілізованості й духовності суспільства, але й та галузь знань, яка забезпечує міцний і надійний науковий фундамент, базу для успішного розв'язання проблем, пов'язаних із продовольчою і сировинною безпекою, медичною та охороною природи.

Для забезпечення свого існування людина одвічно прагнула підкорити сили природи, тобто здобути владу над нею. Тривалий час над екологічними наслідками своєї діяльності вона не замислювалась. Однак на сучасному етапі розвитку цивілізації виникає нагальна потреба переглянути етичні основи людської діяльності. Біологічна освіта має пояснити людині вичерпність природних ресурсів, переконати її в тому, що бездумне порушення законів природи не мине для планети безкарно.

Взаємозв'язок людини з природою віддзеркалюється різною мірою й на різних рівнях. У результаті виникає система зі

зворотним зв'язком, яка нині щораз частіше відлунує локальними кризами, що перманентно супроводжували розвиток цивілізації в процесі історичного розвитку. Згодом ці локальні кризи трансформувалися в одну глобальну, що стала особливо помітною в ост. чвер. ХХ — на поч. ХХІ ст.

Для відновлення природних ресурсів, розуміння законів еволюції та гармонії їх становлення й розвитку, прогнозів можливих змін необхідні біологічні (екологічні) знання. Їх дефіцит особливо гостро відчутний на всіх рівнях управлінської ієрархії держави. Керівники і менеджери природоохоронної справи, на жаль, не завжди компетентні, не розуміють природи елементарних екологічних явищ і процесів. Словом, саме біологія, що поєднує природничі, технічні, гуманітарні та філософські проблеми, має посідати чільне, домінантне місце у фундаментальній освіті суспільства ХХІ ст.

На превеликий жаль, у жодну з природничих наук не проникло стільки псевдонауки і шарлатанства, як в екологію. Люди, які у ВНЗ навіть і не чули про екологію, не склали жодного заліку з біології й екології, видають себе сьогодні за фахівців, експертів, керують екологічними громадськими й державними структурами, нерідко декларуючи і пропагуючи свої відверто дилетантські погляди, зокрема в освіті. Принагідно нагадаємо загальновідому істину: екологія — дисципліна біологічна, серцевина її суті — живий організм. Усі інші так звані «екологічні науки» в ліпшому випадку можуть претендувати на роль прикладних аспектів біології.

У колах громадських і наукових організацій західних країн не випадково відчують тривогу щодо подальшої ескалації цього процесу, який призведе до знищення всього живого в найуразливіших місцях планети. Це перша і чи не найваж-

ливіша причина створення Комісії з біологічної освіти при ЮНЕСКО. Друга причина утворення цієї інституції: до кризового стану сучасну цивілізацію призвела обмежена антропоцентрична концепція та її методологічний інструментарій. З погляду сучасної біології, це був однобічний підхід, коли абсолютно все підпорядковано потребам й інтересам людини, що виконує дуалістичну місію — творця і руйнівника одночасно.

Уявімо собі (суто теоретично) таку картину. Через 40–50 років слаборозвинутих країн не буде, весь світ досягне сучасного шведського, норвезького чи сингапурського рівня економічного розвитку. У результаті всі показники світового виробництва й споживання зростуть у 10–20 разів. Біологічно грамотним людям неважко уявити, що цей факт означає виснаження ресурсів усіх видів, забруднення Землі, океанів, атмосфери, розвиток парникового ефекту до такого масштабу, що екосистема планети не витримає під тиском глобальної індустріальної агресії і буде зруйнованою у своїй континентальній частині.

Пристосувальні реакції психіки людини до збіднення біотичного різноманіття довкілля ще не визначено й експериментально не обґрунтовано. Але, на думку деяких фахівців, цілком реально, що саме вони є причиною, підґрунтям антисоціальних вчинків, егоцентризму, агресії, що руйнують зв'язок не лише поміж людьми, але й між людьми і живою природою.

За останні 40–50 років науковці пропонували чимало програм, скажімо «Людина і біосфера», «Стійкий розвиток», програму ООН «ЮНЕП», Червоні книги тощо. На жаль, бажаного ефекту не досягнуто. Забруднення атмосфери, землі й океанів, виснаження ресурсів, збіднення біорізноманіття не лише триває, а й росте жахливими темпами. Де ж вихід?

Аналізуючи всі згадані заходи, зробимо висновок: єдиною альтернативою антропоцентризму є *біоцентризм*, який зосереджено не лише на вивченні живого, але й на відповідальності кожного за збереження та виживання всього живого на Землі. Біоцентризм передбачає рівноцінність усіх форм живих істот, він не визнає їхнього розподілу на корисні й некорисні (як це практикує антропоцентризм). Некорисних рослин і тварин не існує! Є лише недостатньо вивчені. *Ми пропонуємо доповнити сучасне визначення біології: «Біологія — наука про живу природу та збереження всього живого».*

Біоцентричне мислення всіх освічених людей, справжніх «*Homo sapiens*», має замінити антропоцентризм. Біоцентризм — цінність універсальна, об'єктивна, неминуща, це категорія позачасова. Благоговіння перед життям, його захист і збереження повинні стати основою етичного оновлення людства.

Біоцентризм має об'єднати всіх людей. Він може стати, так би мовити, транснаціональною світською релігією, що сформує новий менталітет людей усіх конфесій і націй, утворить і пропагуватиме нові етичні норми поведінки людини, її взаємодії з природою.

Біологічне мислення й екологічна етика та культура будуть мірилом цивілізованості суспільства третього тисячоліття. Біоцентризм — об'єднувальна ідея людської спільноти, фактор соціального, наукового й морально-етичного прогресу.

11-ю заповіддю, запропонованою Папою Римським Павлом ХХІІІ, деякі вчені вважають «Поважай права людини». Розвиваючи її, Папа Іван Павло ІІ заснував при Ватикані «Інститут життя». Біоцентрична парадигма може й повинна стати 12-ю заповіддю — «Бережи життя всього живого».

У детермінантному сенсі сьогоднішній гуманізм повинен бути біологічно мотивованим. На жаль, на перешкоді інтен-

сивному поширенню й усвідомленню біоцентризму останніми роками стала глобалізація, тобто соціальний феномен, який охоплює поняття розширення, поглиблення та прискорення світових взаємозв'язків у всіх аспектах сучасного суспільного життя.

Глобалізація — це Інтернет, це технічний прогрес, це ті банани й виноград, які за два дні, а тюльпани за кілька годин після зрізання вже лежать на нашому столі. Глобалізація — ідеологія бізнесу, розрахована на людину-споживача. Мораль глобалізації — прагматизм і цинізм.

Глобалізація — це новий сучасний ступінь антропоцентризму постіндустріального й інформаційного суспільства.

На думку О.Г. Білоруса, помилково заперечувати постіндустріальний характер глобалізації і таку її форму, як глобальна інтеграція [6]. Глобалізація і, особливо, породжена нею світова економічна система глобалізму є специфічними результатами, продуктами розвитку найвищої стадії глобального капіталізму, який як формація ще не вмер і переживає сьогодні глибоку кризу. Водночас глобалізм є рушійною силою розвитку глобального капіталізму і містить руйнівний потенціал, який підриває природний розвиток глобальної цивілізації на шляху до її ноосферної стадії.

Глобалізація сповідує задоволення матеріальних потреб людини, а біоцентризм на перше місце ставить духовність. Біоцентризм може стати реальністю лише на стадії ноосферного розвитку — ноосферизму, коли в майбутньому глобальному суспільстві пануватимуть не економічні інтереси, а людський колективний інтелект.

Ідеологія ноосферизму може запанувати в Україні в разі, якщо уряд успішно та якісно організує розроблення та втілення стратегії сталого розвитку країни за умов глобалізації на 20–25 років.

У світі накопичено чималий досвід сталого розвитку. Україні варто його вивчити, дослідити позитивні та негативні аспекти, щоб виробити стратегію, яка буде глобально орієнтованою, інтегрованою і матиме характер інноваційної, випереджувальної моделі розвитку.

Сталий розвиток може окреслити для нашої держави надійну перспективу. Для цього потрібні зміни в усіх сферах економічного, соціального і політичного життя, демократизація державного управління і влади в цілому. Відповідальність за сталий розвиток лежить на всьому суспільстві. Керувати ж процесом сталого розвитку, на наш погляд, має Національна рада сталого розвитку України. До її повноважень доцільно віднести:

- активізацію діяльності урядових шкіл; громадських організацій і бізнесу в питаннях сталого розвитку;
- максимальне сприяння розвитку і зміцненню інтеграції економічного, соціального й екологічного секторів;
- забезпечення активної участі України в діяльності міжнародних організацій з питань сталого розвитку.

Якщо Національна рада сталого розвитку будуватиме свою діяльність на фундаменті біоцентристського світогляду та екологічного мислення, вона зможе забезпечити економічне зростання, соціальний прогрес із одночасним оздоровленням біодовкілля в Україні.

1. Чопик В.І. Біоцентризм: екологічні, демографічні і соціальні аспекти збереження біорізноманіття // Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Чернівці, 1996. — С. 124–126.
2. Wilson E.O. Sociobiology: The New Synthesis // Harvard University Press. — Cambridge, Massachusetts. — 1975. — 214 p.
3. Холодний М.Г. Избранные труды. — К., 1957. — Т. 1. — 528 с.

4. Влавианос-Арванитас А., Олескин А. Биополитика и биоокружение. — Афины, 1993. — С. 9–11.
5. Ситник К.М. Інвайронментальна криза: оцінки, розвиток, можливі наслідки // Український ботаничний журнал. — 1994. — Т. 51. — №6. — С. 6–16.
6. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму. — К., 2003. — 360 с.

К. Ситник, В. Чопик

БІОЦЕНТРИЗМ І ГЛОБАЛІЗМ

Резюме

Автори статті розглядають еволюцію світоглядних засад фахівців із природничих наук від антропоцентричного підходу до біоцентризму; наочно доводять необхідність біологічних (екологічних) знань для розуміння законів еволюції, відновлення природних ресурсів, врівноваження і розв'язання глобальних проблем людства, прогнозування негативних наслідків діяльності людини для довкілля та запобігання їм; наголошують на необхідності розвитку біоцентризму — світогляду, який обстоює пріоритети життя та життєвих потреб, пропагує цінність і неповторність будь-якого життя, що обов'язково має бути захищеним і збереженим.

Ключові слова: ідеологія ноосферизму, біоцентричний світогляд, антропоцентрична концепція, екологічна етика.

К. Sytnyk, V. Chopuk

BIOCENTRISM AND GLOBALISM

Summary

Authors of the article study evolution of the world-view principles of natural science experts from anthropocentric approach to biocentrism. They visually prove that biological (ecological) knowledge is required for understanding evolution laws, restoration of natural resources, balancing and solving global problems of mankind, forecasting of negative consequences of people activity for environment and their prevention, accentuate on the necessity to develop biocentrism — world-view that asserts life priorities and needs, propagandizes the worth and originality of any life that should be protected and saved.

Keywords: ideology of noospherism, biocentric world-view, anthropocentric concept, ecological ethics.